

KS. SZCZEPAN SZPOTON CM
UNIwersytet Papiński Jana Pawła II w Krakowie
SZCZEPAN.SZPOTON@UPJP2.EDU.PL
ORCID: 0000-0002-2609-256X

ZROZUMIEĆ RZECZYWISTOŚĆ NADUŻYĆ DUCHOWYCH

DOI: <https://doi.org/10.12775/TiCz.2024.014>

Streszczenie. Autor stara się opisać fenomen nadużyć duchowych, wskazać osoby, które są na nie narażone oraz określić forum [obszar], w którym dochodzi do tego typu nadużyć. Jako ich konsekwencje podaje zjawisko zawładnięcia, wyrażające się w przejściu władzy nad sumieniem, całkowitą uległością i totalną kontrolą nad życiem jednostki. Wskazując na konsekwencje nadużyć duchowych, autor ukazuje drogi wyjścia i prewencji.

Słowa kluczowe: nadużycie władzy i autorytetu, *forum internum*, *forum externum*, nadużycia duchowe, psychomanipulacja, zawładnięcie.

Abstract. Understanding the Reality of Spiritual Abuse. The author seeks to describe the phenomenon of spiritual abuse, identify those who are exposed to it, and define the forum [area] in which it occurs. As its consequence, he cites the phenomenon of seizure, which is expressed in the seizure of power over the conscience, total submission, and total control over the life of the individual. Pointing out the consequences of spiritual abuse, the author shows ways out and methods of prevention.

Keywords: abuse of power and authority, *forum internum*, *forum externum*, seizure, psychological manipulation, spiritual abuse.

WPROWADZENIE

Nadużycia duchowe odnoszą się do różnych form sprawowania władzy i kontroli nad ludźmi za pomocą religii, wiary lub przekonań światopoglądowych. Można je zaobserwować w różnych religiach, związkach wyznaniowych, relacjach społecznych, zawodowych czy rodzinnych. Zatem przemoc duchowa stosowana jest w różnych konfiguracjach.

Jako pierwsi, w kontekście różnych wyznań religijnych, zjawisko nadużyć duchowych opisali Amerykanie¹ w latach 90. XX w. Kolejne ważne studia pojawiły się w ostatnim czasie w Wielkiej Brytanii², Francji³, Niemczech⁴ czy Włoszech⁵. W naszym kraju temat nadużyć duchowych wybrzmiał m.in. przy opublikowaniu w 2021 r. raportu⁶, który dokumentuje nadużycia seksualne i psychomanipulacyjne dominikanina Pawła M. Wskazuje się, że miały one miejsce również w takich przypadkach jak stwierdzenie nieprawidłowości prowadzenia Wspólnoty Przymierza Rodzin MAMRE⁷. Niewątpliwie rzeczywistość nadużyć duchowych domaga się pogłębionych analiz: psychologicznych, prawnych, socjologicznych czy teologicznych.

Odwołując się do powyższych obserwacji i uwzględniając kontekst Kościoła w Polsce, celem poniższego studium jest próba zrozumienia rzeczywistości nadużyć duchowych.

¹ Zob. David Johnson and Jeff van Vonderen, *Subtle Power of Spiritual Abuse* (Bloomington: Bethany, 1991).

² Zob. Lisa Oakley and Kathryn Kinmond, *Breaking the Silence on Spiritual Abuse* (London: Palgrave Macmillan, 2013); Lisa Oakley and Justin Humphreys, *Escaping the Maze of Spiritual Abuse: Creating Healthy Christian Cultures* (London: SPCK Publishing, 2019).

³ Zob. Céline Hoyeau, *La trahison des pères. Emprise et abus des fondateurs de communautés nouvelles* (Montrouge: Bayard, 2021).

⁴ Zob. Katharina Kluitmann, "Was ist geistlicher Missbrauch? Grenzen, Formen, Alarmsignale, Hilfen," *Ordenskorrespondenz* 60, no. 2 (2019): 184-192.

⁵ Giorgio Ronzoni, *Abuso spirituale* (Padova: Edizioni Messaggiero, 2023).

⁶ Zob. „Komisja ekspercka dotycząca działania Pawła M. oraz instytucji Prowincji w jego sprawie RAPORT,” <https://info.dominikanie.pl/wp-content/uploads/2021/09/Raport-Komisji-ws.-o.-Pawla-M.-1.pdf>.

⁷ Zob. Waław Depo, „Do wspólnoty przymierza MAMRE,” <https://czestochowskie24.pl/kosciol/abp-waclaw-depo-do-wspolnoty-przymierza-rodzin-mamre/>.

1. FENOMEN NADUŻYĆ DUCHOWYCH

Nadużycie duchowe odnosi się do wszystkich form nadużyć emocjonalnych i/lub władzy w życiu duchowym, zwłaszcza w odniesieniu do różnych form towarzyszenia, takich jak: kierownictwo duchowe, rozmowa duszpasterska, czy spowiedź. [...] Nadużycie duchowe przyjmuje formę emocjonalnego i psychologicznego znęcania się. Charakteryzuje się systematycznym wzorcem zachowań przymusu i kontroli w kontekście religijnym. [...] Ten rodzaj nadużyć obejmuje: manipulację, wykorzystywanie, narzuconą odpowiedzialność, cenzurę w podejmowaniu decyzji, żądanie zachowania tajemnicy i milczenia, żądania konformizmu, kontrolę poprzez wykorzystywanie świętych tekstów lub nauczania, żądania posłuszeństwa wobec krzywdziciela, który zajmuje «boską» pozycję, izolację jako środek kary, wyższość i elitaryzm oraz separację zwłaszcza od tych, którzy znajdują się poza kontekstem nadużyć⁸.

Termin *nadużycie duchowe* znaczeniowo zbliżony jest do tego, co nazwać można nadużyciem sumienia, które wyraża się m.in. przez: poniżanie, oskarżanie, izolowanie osób w celu ich destabilizowania. Jest ono połączone z nadużyciem władzy, stając się przy tym poważniejsze, bo wykorzystujące autorytet Boga, by panować nad jedną lub wieloma osobami⁹. Nadużycia duchowe mogą dotyczyć jednej osoby, grupy, całej wspólnoty czy ruchów (np. podczas spowiedzi, w obszarze kierownictwa duchowego, przygotowania do sakramentów lub w codziennym życiu wspólnoty)¹⁰.

Odnosząc się do miejsca, w którym występuje nadużycie duchowe, należy podkreślić, iż Kościół sprawuje swoją misję na dwóch obszarach: jednym jawnym – *forum externum* i drugim wewnętrznym – *forum internum*. Ta pierwsza misja organizuje stosunki społeczne wiernych, obejmując m.in.: dyscyplinę, porządek, stosunki społeczne wiernych między sobą oraz z różnego rodzaju władzami. Poprzez drugą Kościół ma dbać

⁸ Ronzoni, *Labuso spirituale*, 23 [tłumaczenie własne].

⁹ Zob. Jacques Poujol, *Abuse spirituel, S'affranchir de l'emprise* (Paris: Empreinte, 2015), 9–12.

¹⁰ Zob. Katharina Anna Fuchs, "Wenn Körper und Seele leiden. Eine psychologische Perspektive des geistlichen Missbrauchs," in *Grauzonen in Kirche und Gesellschaft: Geistiger Missbrauch. Symposium: Anstöße zur interdisziplinären Verständigung*, ed. Gerhard Hörting (Wien: LIT Verlag, 2021), 13–14.

o duchowe i osobiste dobro poszczególnych wiernych. Wszystko to, co dzieje się w głębi sumienia i ma bezpośredni związek z Bogiem, należy do forum wewnętrznego i właśnie na tym forum (w tym zakresie) dokonuje się nadużycie duchowe¹¹.

Forum wewnętrzne dzieli się na *sakramentalne* i *pozasakramentalne*. Pierwsze odnosi się do sakramentu pokuty i pojednania. Jest to uprzywilejowana przestrzeń i akt religijny w zakresie wewnętrznym, który jedna duszę z Bogiem, przywraca porządek relacji z Nim oraz ze wspólnotą Kościoła. Natomiast drugie forum wewnętrzne pozasakramentalne jest przestrzenią wyjawiania kwestii sumienia i wierni mogą to czynić poza spowiedzią, zawsze jednak w tajemnicy, bez charakteru publicznego, np.: poprzez towarzyszenie duchowe oddzielone od aktów spowiedzi sakramentalnej; poprzez wyjawienie kwestii sumienia podwładnego wobec przełożonego, poprzez prośbę o radę lub zgłoszenie poważnych kwestii przełożonym kościelnym z wzajemnym zobowiązaniem do zachowania tajemnicy¹². Forum wewnętrzne to zatem całość relacji między wiernym a Bogiem, w których pośredniczy Kościół – wprowadzony przez wiernego poprzez wewnętrzny akt jego sumienia nie po to, aby Kościół nimi zarządzał, lecz by zapewnił nadprzyrodzone dobro wiernego w odniesieniu do jego przyjaźni z Bogiem, w przywróceniu do stanu łaski, a więc w konsekwencji w odniesieniu do życia wiecznego.

Przeor Wielkiej Kartuzji Dymas de Lassus, powołując się na badania nad językiem ofiar nadużyć duchowych, ukazał w swojej książce, w jakim znaczeniu osoby, które ich doświadczyły, używają pojęcia *forum wewnętrznego*. Określenia najczęściej formułowane to: „Przymuszanie [*forcing*] mojego *forum internum*”, „Moje sumienie, moje wnętrze, moje *forum internum* zostało zdeptane”, „Zgwałcona w swoim wnętrzu”, albo też „pogwałcenie czystości serca”¹³.

Jedną z przyczyn powstawania nadużycia duchowego jest zatarcie granic pomiędzy *forum internum* a *forum externum*, o czym dobitnie przypomniał papież Franciszek:

¹¹ Zob. Robert Leżohupski, *Nadużycia duchowe. Świadomość, zapobieganie, oczyszczenie* (Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, 2022), 11.

¹² Zob. Leżohupski, *Nadużycia duchowe*, 12.

¹³ Zob. Dymas de Lassus, *Zagrożenia i wypaczenia życia zakonnego* (Kraków: WAM, 2022), 283.

[...] w niektórych grupach w Kościele osoby odpowiedzialne, przełożeni, mieszają te dwie rzeczywistości i przenoszą decyzje z forum wewnętrznego na forum zewnętrzne i odwrotnie. Jest to grzech przeciwko godności osoby, która ufa kapłanowi, wyjawiając przed nim koleje swojego życia, prosi o przebaczenie, i nie można wykorzystać tego forum do jakichś osobistych spraw, publicznie (w jakiejś grupie). Forum wewnętrzne to forum wewnętrzne. Jest to rzecz święta¹⁴.

Starając się zrozumieć zjawisko nadużyć duchowych, podkreśla się, że ich cechą charakterystyczną jest wchodzenie przy użyciu siły, z wykorzystaniem swojego autorytetu, w przestrzeń życia wewnętrznego (w *forum internum*), by przejąć władzę nad sumieniem.

2. ZJAWISKO ZAWŁADNIĘCIA

Jak zauważają Pascal Zivi i Jacques Poujol, nadużycia duchowe przybierają na sile dzięki władzy nadanej przez instytucję: „*Nadużycie duchowe* jest niesprawiedliwością pochodzącą z niewłaściwego korzystania przez niektórych pastorów, księży lub innych przywódców chrześcijańskich z praw i władzy związanej z ich urzędem. Osoby te, gdy występują w roli autorytetu, wyrządzają ogromne szkody członkom swoich wspólnot”¹⁵. W tym kontekście niezwykle ważne pozostają słowa papieża Franciszka:

Istnieją różne rodzaje nadużyć: władzy, gospodarcze, sumienia, seksualne. Oczywiście jest zadanie wykorzenienia tych form sprawowania władzy, na które owe nadużycia się nakładają, oraz przeciwdziałanie brakowi odpowiedzialności i przejrzystości, jakie miały miejsce w zajmowaniu się wieloma przypadkami. [...] Klerykalizm jest ciągłą pokusą kapłanów, którzy interpretują „otrzymaną posługę jako *władzę*, którą należy wypełniać, a nie bezinteresowną i wielkoduszną *szługę*, którą należy ofiarować”¹⁶.

¹⁴ Franciszek, “Discorso del Santo Padre Francesco ai partecipanti al 30.mo Corso sul Foro interno organizzato dalla Penitenzieria Apostolica,” https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/march/documents/papa-francesco_20190329_penitenzieria-apostolica.html [tłumaczenie własne].

¹⁵ Pascal Zivi i Jacques Poujol, *Nadużycie duchowe* (Kraków: Esprit, 2010), 15.

¹⁶ Franciszek, *Posynodalna adhortacja apostolska Christus vivit do młodych i całego Ludu Bożego* (Kraków: Wydawnictwo M, 2019), nr 98.

Zatem nadużycie duchowe będzie odnosiło się także do niesprawiedliwości, pochodzącej z niewłaściwego korzystania z praw i władzy wynikających z powierzonej danej osobie funkcji. Chodziłoby tu o nadużycie zaufania, polegające na wykorzystaniu otwartości danej osoby i wtargnięciu siłą w głębię jej wnętrza oraz przejęciu władzy nad jej sumieniem, posługując się przy tym mechanizmami życia duchowego¹⁷.

Z przejęciem władzy nad sumieniem nierzadko wiązany jest ślub posłuszeństwa. Jak referuje przeor Wielkiej Kartuzji, ślub ten z natury nie może odnosić się do życia duchowego, ponieważ dotyczy uczynków, a nie życia wewnętrznego. Stąd wysnuwa następującą zasadę: „Nikt nie ma władzy nad sumieniem innego człowieka, gdyby bowiem rościł sobie do tego prawo, podjąłby rywalizację z Bogiem”¹⁸. Uzasadnienie tej zasady odnajdujemy w soborowej definicji sumienia:

W głębi sumienia człowiek odkrywa prawo, którego sam sobie nie nadaje, lecz któremu winien być posłuszny i którego głos nawołuje go zawsze do miłowania i czynienia dobra oraz unikania zła [...]. Człowiek bowiem ma w sercu wpisane przez Boga prawo; posłuszeństwo temu prawu stanowi właśnie o jego godności i według niego on sam będzie sądzony. Sumienie jest najskrytszym ośrodkiem i sanktuarium człowieka, w nim pozostaje on sam z Bogiem, którego głos rozbrzmiewa w jego wnętrzu¹⁹.

Sumienie to przestrzeń, sanktuarium, głos, stan życia wewnętrznego chrześcijanina. To w jego obrębie dokonuje się spotkanie, dzięki któremu tworzy się relacja człowieka ze Stwórcą. Co tłumaczy jego (sumienia) nienaruszalność.

Głos sumienia, jak ukazuje nauczanie Kościoła, jest sposobem na rozpoznawanie istnienia Boga. Ów „głos” nie jest doznaniem spływającej z zewnątrz Boskiej interwencji, lecz poszukiwaniem „głębi wewnętrznej”;

¹⁷ Nadużycie władzy łączone jest z trzema czynnikami: przekraczaniem granic, rozumienia roli władzy oraz zaufania. W nadużyciu władzy fundamentalną rolę odgrywa zaufanie, które jest nadużywane, ponieważ jego granice zostały naruszone i przekroczone. Zob. Poujol, *Abuse spirituel*, 9-12.

¹⁸ De Lassus, *Zagrożenia i wypaczenia życia zakonnego*, 285.

¹⁹ Sobór Watykański II, „Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*,” w Sobór Watykański II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje* (Poznań, Pallottinum, 2002) nr 16.

odnajdywanym za pomocą rozumu, którego zadaniem jest rozpoznawanie jego obecności w prawie naturalnym wyrażonym w zasadzie umiłowania dobra i unikania zła²⁰. Sumienie jest zatem osądem rozumu praktycznego, jak mówi św. Tomasz z Akwinu, dzięki któremu człowiek może rozpoznawać, jaką jakość moralną posiadają jego własne czyny w konkretnych okolicznościach jego codziennego życia. Jeżeli rozum ludzki jest otwarty na wiarę, wówczas sumienie, będące aktem rozumu praktycznego, wspomaga się przy badaniu jakości moralnych czynów człowieka światłem autorytetu, jakim dla chrześcijanina jest Bóg²¹.

Według Doktora Anielskiego z głosem sumienia rodzi się, tak samo jak z głosem rozumu praktycznego. Owszem jest on w toku wychowania rozwijany, a nawet powinien być kształtowany w ciągu całego życia, jednak zawsze pozostaje naszym własnym głosem, aktem rozumu praktycznego, używanym tu i teraz w odniesieniu do tego, co wydarza się w naszym życiu, a co wymaga jakości oceny moralnej²².

Sumienie, choć kształtowane, jest naszym własnym głosem. Nadużycie duchowe polega m.in. na zastąpieniu rozumu praktycznego głosem zewnętrznego autorytetu, co tworzy zniekształconą relację zależności, która doprowadza do panowania nad sumieniem. Jak zauważa Tomasz Franc, osoba towarzysząca, aby mogła sprzyjać osobie zależnej, musi być świadoma własnej zależności w relacji z Bogiem, wobec którego autorytetu ona sama jest podporządkowana. Jeśli nie ma świadomości własnej zależności, staje się najwyższym autorytetem osoby zależnej, samemu jednocześnie wpadając w pułapkę narcystycznego samouwielbienia²³.

Gdy w towarzystwie zostaje wprowadzona relacja władzy, może ona być wykorzystana do doprowadzenia kogoś do całkowitej uległości. Tym, co tworzy nadużycie duchowe, jest całkowitość, która według doświadczeń osób dotkniętych tym problemem przejawia się m.in. w: pełnym podporządkowaniu się liderowi, pełnej lojalności, przyjmowaniu

²⁰ Zob. Sobór Watykański II, „Konstytucja [...] *Gaudium et spes*.”

²¹ Tomasz Franc, „Nadużycie sumienia w działalności duszpasterskiej,” w *Wykorzystywanie seksualne osób bezbronnych dorosłych. Ujęcie interdyscyplinarne*, red. Marcin Cholewa, Piotr Studnicki (Kraków: Scriptum, 2002), 101.

²² Zob. Jan Andrzej Kłoczowski, „Sumienie a superego, czyli paradoksalna bliskość Tomasza z Akwinu i Freda,” w *Między konfesjonalem a kozetką*, red. Katarzyna Jabłońska, Cezary Gawryś (Warszawa: Więź, 2010), 121–33.

²³ Franc, *Nadużycie sumienia*, 110.

uwag bez żadnego wewnętrznego sprzeciwu, całkowitej przejrzystości myśli (chodzi tutaj o zupełne ich wyjawianie)²⁴.

Doprowadzanie osoby do całkowitej uległości – związane z psycho-manipulacją – jest oddziaływaniem i kontrolą w obszarze całości życia jednostki. A jej (osoby) sterowanie, według Stevena Hassana dotyczy: zachowania, informacji, myśli i emocji. Kontrola zachowań odnosi się do monitorowania reguł życia codziennego – relacji oraz podejmowanych przez jednostki aktywności. Kontrola zachowań ma pozbawić osobę swobody decydowania. Jednym z czynników, który temu sprzyja, jest uzależnienie ekonomiczne. Kolejno: sterowanie informacją – przez uzależnienie od lidera grupy, przymus wiary w jego nieomyślność – uniemożliwiają prawidłową ocenę rzeczywistości. Chodzi o uniemożliwienie konfrontacji z innymi źródłami informacji. Następnie kontrola myśli dokonuje się na trzech poziomach: przekonania o wyjątkowości jakiejś grupy; pozbawiania autonomicznego myślenia; wpajania stereotypowych reguł, co sprzyja zmianie mentalności. Na zakończenie Hassan omawia kontrolę uczuć, która działa przez strach, poczucie winy, fobie itd. W konsekwencji chodzi o ich zawładnięcie, a przez nie całej osoby²⁵.

Za pomocą mechanizmów psychomanipulacji lider (guru) przestaje służyć osobie (grupie), której towarzyszy, ale zaczyna się nią posługiwać. Wyjawione informacje – drogą manipulacji – dają możliwość kształtowania, przeobrażania osób według zamysłu lidera grupy. Wszystko to tworzy nową doktrynę, w której: nadużywa się i manipuluje pojęciem wola Boża²⁶; całkowicie kontroluje się relacje ze światem zewnętrznym²⁷; jest się przekonany o monopolu na prawdę²⁸; kontrolowana jest seksualność poprzez ingerencje w życie intymne członków grupy/wspólnoty²⁹; sakrament pokuty i pojednania jest instrumentalizowany³⁰; deformuje się

²⁴ De Lassus, *Zagrożenia i wypaczenia życia zakonnego*, 291-92.

²⁵ Zob. Agnieszka Olszewska, Urszula Zielińska, *Psychomanipulacja. Metody i techniki* (Wrocław: Astrum, 2006), 14.

²⁶ De Lassus, *Zagrożenia i wypaczenia życia zakonnego*, 294.

²⁷ Zob. Leżohupski, *Nadużycia duchowe*, 19.

²⁸ Zob. Leżohupski, *Nadużycia duchowe*, 47.

²⁹ „Wykorzystywanie duchowe może być związane z wykorzystywaniem seksualnym i może być jego wstępem, choć nie jest to regułą”. Leżohupski, *Nadużycia duchowe*, 23. Zob. Leżohupski, *Nadużycia duchowe*, 19.

³⁰ Zob. Leżohupski, *Nadużycia duchowe*.

Pismo Święte³¹. Powyższe zjawiska pokazują typowe mechanizmy sekciarskie i destrukcyjne, diametralnie różniące się od autentycznego i twórczego zaangażowania religijnego.

3. DROGI WYJŚCIA

Wskazując na drogi prewencji przed nadużyciami duchowymi, szczególnie w Kościele katolickim, należy nawiązać do listu apostolskiego *motu proprio Vos estis lux mundi* papieża Franciszka. Dokument zmienia system kanoniczny prawa karnego, wprowadzając kilka nowych zasad. Jedną z najważniejszych dotyczy zmiany zastosowania kar dla przełożonych Kościoła, którzy nie tylko popełniali czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu, ale też ukrywali fakt, że takie czyny zostały dokonane³². W artykule 5 tego dokumentu ojciec święty wytycza konkretny program pomocy ze strony Kościoła. Poniżej, odwołując się właśnie do dokumentów prawnych Kościoła, nawiązuje do spraw fundamentalnych dla ochrony osób korzystających z towarzyszenia duchowego czy sakramentu pokuty i pojednania.

W dyskursie historyczno-prawnym wskazuje się na kilka znaczących dokumentów kościelnych, chroniących *forum internum*. Pierwszym z nich jest wydany 17 grudnia 1890 r. dekret *Quemadmodum* polecający usunąć ze zbiorów prawnych zgromadzeń zakonnych laickich wszystkie przepisy nakazujące podwładnym wyjawianie stanu sumienia wobec przełożonych. Dokument dopuszczał jednocześnie możliwość, aby podwładni – jeżeli zechcą – w sposób wolny otwierali swe wnętrza przed przełożonymi³³.

Kolejny akt to Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r., który rozciągnął postanowienia dekretu *Quemadmodum* na zgromadzenia kleryckie,

³¹ Zob. Pascal Zivi, Jacques Poujol, *Nadużycie duchowe*, 32.

³² Zob. Krzysztof Marek Kiełpiński, „List apostolski motu proprio papieża Franciszka *Vos estis lux mundi* nowelizacją kanonicznego prawa karnego i skuteczną ochroną małoletnich,” *Studia Iuridica Toruniensia* 25, no. 25 (2019): 121-44, <https://doi.org/10.12775/SIT.2019.022>.

³³ Zob. Bożena Szewczul, „Kształtowanie się prawa zakonników do należytej wolności w zakresie korzystania z sakramentu pokuty i kierownictwa duchowego (I): (rys historyczno-prawny),” *Prawo kanoniczne* 50, no. 1-2 (2007): 33.

surowo zabraniając wszystkim przełożonym zakonnym nakłaniania podwładnych w jakikolwiek sposób do ujawniania sobie stanu ich sumień. Nie zabraniano jednocześnie podwładnym dobrowolnego otwierania przed przełożonymi stanu swej duszy i jeżeli byli kapłanami – przedstawiania im swoich wątpliwości i niepokojów sumienia³⁴.

Następnym ważnym dekretem opublikowanym przez Kongregację Zakonów i Instytutów Świeckich był *Dum canonicarum legum* z 8 grudnia 1970 r. Dla omawianej tematyki istotne jest to, że dokument podkreślał potrzebę poszanowania prawa zakonników do wolności w obszarze sumienia, postulował o poszerzenie wolności siostr zakonnych w zakresie korzystania z sakramentu pokuty oraz o zlikwidowanie niepotrzebnej różnicy między zakonnikami i zakonniceami a także ustanawiał, że wszystkie siostry zakonne i nowicjuszki mogą ważnie i godziwie spowiadać się u każdego kapłana upoważnionego do słuchania spowiedzi na danym terytorium, rezygnując tym samym ze specjalnej jurysdykcji czy nominacji³⁵.

Syntezę wszystkich powyższych dokumentów odnajduje się w kan. 630 (KPK/1983), który przeciwstawia się zmuszaniu podwładnych do obierania przełożonego na kierownika duchowego oraz ogranicza funkcję przełożonego do czysto zewnętrznej roli. Warto podkreślić, że w § 5 kan. 630, w którym jest mowa o otwieraniu wnętrza i sumienia przed przełożonym, do tego pierwszego prawodawca zachęca, natomiast przed drugim powstrzymuje. Dzieje się tak dlatego, że „otwieranie wnętrza” zawiera informacje skierowane do przełożonego o czynach zewnętrznych (np. napotkane trudności, przeszkody, wątpliwości dotyczące pracy itd.). Natomiast „otwieranie sumienia”, oprócz czynów zewnętrznych, dotyczy również tych wewnętrznych: grzechów, win, zaniedbań, pragnień itd.³⁶ Jak zaznacza de Lassus, wolność wyboru oznacza również wolność rezygnacji. Jest tak zarówno z kierownikiem sumienia, jak też z sakramentem pokuty³⁷.

O tyle kościelne uregulowania prawne są cenne, o ile chronią forum wewnętrzne, istnieje bowiem niebezpieczeństwo przenoszenia funkcjonowania relacji władzy na relacje towarzyskiego, czyli pomieszczenia *forum*

³⁴ Zob. Szewczul, „Kształtowanie się prawa,” 40–44.

³⁵ Zob. Szewczul, „Kształtowanie się prawa,” 45–46.

³⁶ Zob. Szewczul, „Kształtowanie się prawa,” 50.

³⁷ Zob. De Lassus, *Zagrożenia i wypaczenia życia zakonnego*, 302.

internum z forum externum. Choć posłuszeństwo i posługa władzy są sprawami delikatnymi i nierzadko złożonymi, chociażby dlatego, że kultury i wzorce doznały głębokich przemian, to zwraca się uwagę na trzy elementy, które powinny pozostawać niezmiennie we właściwym jego rozumieniu. Pierwszy element odnosi się do posłuszeństwa wszystkich osób wobec Boga. W dokumencie *Młode wino, nowe bukłaki. Życie konsekrowane od Soboru Watykańskiego II i wyzwania nadal otwarte. Ukierunkowania* podkreśla się: „Trzeba mieć na uwadze, że prawdziwe posłuszeństwo musi stawiać na pierwszym miejscu posłuszeństwo Bogu zarówno tego, kto jest władzą, jak i tego, kto słucha”³⁸.

Drugi dotyczy aspektu wychowawczego posłuszeństwa. Wspomniany wyżej dokument, w swoim nr. 25 podejmuje ten aspekt następująco: „W niektórych przypadkach nie promuje się współpracy przez aktywne posłuszeństwo, z poczuciem odpowiedzialności, ale przez dziecinną uległość i skrupulatną zależność. W ten sposób można ranić godność ludzką, aż do jej upokorzenia”³⁹.

Trzeci element to odwoływanie się w koncepcji posłuszeństwa do fundamentu ewangelicznego braterstwa, aby nie skupiać większej uwagi na instytucji niż osobach, które ją tworzą. Sposób prowadzenia wspólnoty przez przełożonych bardzo jasno wybrzmiewa w Kodeksie Prawa Kanonicznego, jako zastosowanie tego, o czym mówi *Perfectae caritatis*: „Przełożeni [...] w duchu służby [...] mają kierować podwładnymi jako synami Bożymi i odnosząc się z szacunkiem do ich ludzkiej godności, mają popierać dobrowolne posłuszeństwo. [Przełożeni powinni] [...] starać się budować braterską w Chrystusie wspólnotę, w której szuka się i miłuje przede wszystkim Boga”⁴⁰.

³⁸ Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, *Młode wino, nowe bukłaki. Życie konsekrowane od Soboru Watykańskiego II i wyzwania nadal otwarte. Ukierunkowania* (Warszawa: Wydawnictwo Sióstr Loretanek, 2017), nr 24.

³⁹ Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekrowanego, *Młode wino, nowe bukłaki*, 25.

⁴⁰ KPK kan. 618–619. Zob. Sobór Watykański II, „Dekret o przystosowanej do współczesności odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis*,” 14, w *Konstytucje, dekrety, deklaracje* (Poznań: Pallottinum, 2002), nr 16.

PODSUMOWANIE

Przeprowadzona analiza fenomenu nadużyć duchowych doprowadza do następujących wniosków.

Po pierwsze, nadużycie duchowe związane jest z innymi rodzajami nadużyć: władzy, sumienia czy nadużyciami seksualnymi. Ponadto pozostawało w literaturze przedmiotu niejako w ich cieniu, dlatego też wskazuje się na informowanie o nich i formację, co wpływać ma na zapobieganie nadużyc. Obejmuje ono: świadomość psychomanipulacji w przestrzeni życia religijnego; gotowość do wsłuchiwania się w doświadczenia osób, które mierzą się z nadużyciem duchowym; wyrażanie jasnych stanowisk (szczególnie przełożonych wyższych) odnośnie do tego typu czynów i uznanie ich za niedopuszczalne; tworzenie sieci ekspertów (psychologów, terapeutów, prawników, przygotowanych spowiedników), do których będzie można zwrócić się o pomoc. Niewątpliwie do kształtowania świadomości o istniejącym problemie w naszym kraju przyczyniają się też takie raporty, jak choćby ten z 2021 r., który dokumentuje nadużycia seksualne i psychomanipulacyjne dominikanina Pawła M.

Po drugie, fundamentalną sprawą jest znajomość, świadomość i przestrzeganie, szczególnie przez spowiedników, kierowników duchowych czy liderów grup, dokumentów Kościoła odnoszących się do forum wewnętrznego i forum zewnętrznego. Zabezpieczają one poszanowanie sfery ludzkiego sumienia w celu uniknięcia manipulacji, ograniczenia wolności osobistej w kwestiach związanych z relacją osoby z Bogiem. Bronią również przed zjawiskiem zawładnięcia.

Po trzecie, proponuje się korzystanie z superwizji indywidualnej (dla założycieli grup, przewodników duchowych, egzorcystów, charyzmatyków prowadzących wspólnoty), jak również wspólnotowej (podczas której ktoś z zewnątrz będzie miał dostęp do danej grupy i będzie miał również kontrolę intelektualną nad nią). Superwizja, ta indywidualna, jak i ta dla wspólnoty, prowadzona chociażby przez przełożonego wyższego lub jego delegata, pozwala uniknąć pułapek autoreferencyjności, autoizolacji, przekonania o byciu ponad Kościołem.

WYKAZ SKRÓTÓW

KPK *Kodeks Prawa Kanonicznego*. Poznań: Pallottinum, 2022.

BIBLIOGRAFIA

- Sobór Watykański II. “Dekret o przystosowanej do współczesności odnowie życia zakonnego Perfectae caritatis.” W *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, 264–275. Poznań: Pallottinum, 2002.
- Sobór Watykański II. “Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes.” W Sobór Watykański II, *Konstytucje, Dekryty, Deklaracje*, 350–363. Poznań: Pallottinum, 2002.
- De Lassus, Dymas. *Zagrożenia i wypaczenia życia zakonnego*. Kraków: WAM, 2022.
- Depo, Waclaw. “Do wspólnoty przymierza MAMRE.” Dostęp 2 marca, 2024. <https://czestochowskie24.pl/kosciol/abp-waclaw-depo-do-wspolnoty-przymierza-rodzin-mamre/>.
- Franc, Tomasz. “Nadużycie sumienia w działalności duszpasterskiej.” W *Wykorzystywanie seksualne osób bezbronnych dorosłych. Ujęcie interdyscyplinarne*, red. Marcin Cholewa, Piotr Studnicki, 97–116. Kraków: Scriptum, 2002.
- Franciszek. “Discurso del Santo Padre Francesco ai partecipanti al 30.mo Corso sul Foro interno organizzato dalla Penitenzieria Apostolica.” Dostęp 28 lutego 2024. https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/march/documents/papa-francesco_20190329_penitenzieria-apostolica.html.
- Franciszek. *Posynodalna adhortacja apostolska Christus vivit do młodych i całego Ludu Bożego*, Kraków: Wydawnictwo M, 2019.
- Fuchs, Katharina Anna. “Wenn Körper und Seele leiden. Eine psychologische Perspektive des geistlichen Missbrauchs.” In *Grauzonen in Kirche und Gesellschaft: Geistiger Missbrauch. Symposion: Anstöße zur interdisziplinären Verständigung*, ed. Gerhard Hörting, 13–28. Wien: LIT Verlag, 2021.
- Hoyeau, Céline. *La trahison des pères. Emprise et abus des fondateurs de communautés nouvelles*. Montrouge: Bayard, 2021.
- Johnson, David, Jeff van Vonderen. *Subtle Power of Spiritual Abuse*. Bloomington: Bethany, 1991.
- Kiełpiński, Krzysztof Marek. “List apostolski motu proprio papieża Franciszka *Vos estis lux mundi* nowelizacją kanonicznego prawa karnego i skuteczną ochroną małoletnich.” *Studia Iuridica Toruniensia* 25, no. 25 (2019): 121–144. DOI: <https://doi.org/10.12775/SIT.2019.022>.
- Kluitmann, Katharina. “Was ist geistlicher Missbrauch? Grenzen, Formen, Alarmsignale, Hilfen.” *Ordenskorrespondenz* 60, no. 2 (2019): 184–192.
- Kłoczowski, Jan Andrzej. “Sumienie a superego, czyli paradoksalna bliskość Tomasza z Akwinu i Freda.” W *Między konfesjonalem a kozetką*, red. Katarzyna Jabłońska, Cezary Gawryś, 121–133. Warszawa: Więż, 2010.

- “Komisja ekspercka dotycząca działania Pawła M. oraz instytucji Prowincji w jego sprawie RAPORT.” Dostęp 1 marca, 2024. <https://info.dominikanie.pl/wp-content/uploads/2021/09/Raport-Komisji-ws.-o.-Pawla-M.-1.pdf>.
- Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego. *Młode wino, nowe bukłaki. Życie konsekrowane od Soboru Watykańskiego II i wyzwania nadal otwarte. Ukierunkowania*. Warszawa: Wydawnictwo Sióstr Loretańek, 2017.
- Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego. *Instrukcja Posługa władzy i posłuszeństwo. Faciem tuam, Domine, requiram*. Poznań, Pallottinum, 2009.
- Leżohupski, Robert. *Nadużycia duchowe*. Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, 2022.
- Oakley, Lisa, Justin Humphreys. *Escaping the Maze of Spiritual Abuse: Creating Healthy Christian Cultures*. London: SPCK Publishing, 2019.
- Oakley, Lisa, Kathryn Kinmond. *Breaking the Silence on Spiritual Abuse*. London: Palgrave Macmillan, 2013.
- Olszewska, Agnieszka, Urszula Zielińska. *Psychomanipulacja. Metody i techniki*. Wrocław: Astrum, 2006.
- Poujol, Jacques. *Abuse spirituel, S'affranchir de l'emprise*. Paris: Empreinte, 2015.
- Ronzoni, Giorgio. *Labuso spirituale*. Padova: Edizioni Messaggiere, 2023.
- Szewczul, Bożena. “Kształtowanie się prawa zakonników do należynej wolności w zakresie korzystania z sakramentu pokuty i kierownictwa duchowego (I): (rys historyczno-prawny).” *Prawo kanoniczne* 50, no. 1-2 (2007): 27-51.
- Zivi, Pascal i Jacques Poujol. *Nadużycie duchowe*. Kraków: Esprit, 2010.